

ULUSLARARASI
21. YÜZYILDA GENÇLİK VE
İNANÇ EĞİLİMLERİ -II-

Elinizdeki kitapla “21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri” adı altında günümüz gençlerinin yaşadığı inanç eğilimlerinin anlaşılmasına bir katkı sunmak amaçlandı. Ayrıca yüce ahlak değerlerine bağlı bir gençlik inşa etmenin nasıl mümkün olabileceğine dair ipuçlarına da yer verildi. Nitekim yüzyılımızda, başta gençlerimiz olmak üzere tüm insanlığımızın ahlak değerlerinde ciddi bozulmalar meydana geldi. Toplum olarak hepimiz bu durumun idrakinde hareket ederek gençleri kökleşmiş geleneksel yapıdan koparmadan Hz. Peygamberin yetiştirdiği insan modeline sahip kılarak bir nesil yetiştirme gayretinde olmamız gerekmektedir. Elinizdeki kitapta, günümüz gençlik ve sorunlarına dair geniş yelpazeye sahip çeşitli makaleler bulunmaktadır.

ilâhiyât

ULUSLARARASI
21. YÜZYILDA GENÇLİK
VE
İNANÇ EĞİLİMLERİ

ilâhiyât

ilāhiyāt

ilâhiyât 841-2

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri -II-

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Osman AYDINLI

Doç. Dr. Harun ABACI

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Doç. Dr. Mahmut YAZICI

Arş. Gör. Dr. Yasin BOSTAN

Arş. Gör. Muhammed Musab GÖKSÜN

Arş. Gör. Huzeyfe KILIÇ

Arş. Gör. Hacer TORAK

Arş. Gör. Hüdanur DEMİR

ISBN 978-625-8301-54-0 (Takım)

ISBN 978-625-8301-56-4 (2. cilt)

1. Baskı: Ekim 2022

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos

Sayfa Düzeni: Tavoos

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

21. YÜZYILDA GENÇLİK VE İNANÇ EĞİLİMLERİ -II-

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Osman AYDINLI

Doç. Dr. Harun ABACI

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Doç. Dr. Mahmut YAZICI

Arş. Gör. Dr. Yasin BOSTAN

Arş. Gör. Muhammed Musab GÖKSÜN

Arş. Gör. Huzeyfe KILIÇ

Arş. Gör. Hacer TORAK

Arş. Gör. Hüdanur DEMİR

İÇİNDEKİLER

II. CİLT

GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİNİN İNANÇ SORULARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME (DENİZLİ ÖRNEĞİ).....	681
Faruk GÜN	
ÇAĞDAŞ DÜNYADA EVRENSEL AHLÂK İLKELERİNE AKIL-KALP İLİŞKİSİ AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM	709
Hatice TEBER	
TANRITANIMAZLIĞIN YENİ ADI APATEİZM VE KELAMİ AÇIDAN ELEŞTİRİSİ.....	725
Ümit ELSÖZ	
TWITTER'DA DEİZM İÇERİKLİ İLETİLERİN İNCELENMESİ.....	739
Mehmet ÇINAR	
KARİKATÜRLERDE DİNİ UNSURLARIN KULLANIMININ DİNDARLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOSOSYAL ETKİLERİ	747
Kevser ÇAĞLAN	
İNANÇTA GENÇLİĞİN VÜSATI	779
Mürsel ETHEM - Sabri DEMİR	
HİKMETLER ARASINDAKİ HÜKÜMLER AÇISINDAN GENÇLİĞE FIKIH PERSPEKTİFİ-ASHÂB-I KEHF ÖZELİNDE-	835
Sefa ATİK	
KURAN'DA RABBİNİ ARAYAN GENÇ PROFİLİ: HZ. İBRAHİM ÖRNEĞİ.....	859

İbrâhîm ULUDAŞ

MODERN ÇAĞDA KUR'ÂN ve SÜNNET PERSPEKTİFİNDE
GENÇLİĞİN EĞİTİMİ.....875

Mehmet Mahfuz ATA

İNSANIN GENÇLİK DÖNEMİ İLE İLGİLİ KUR'ÂN'DAKİ
EŞÜDDE" KELİMESİNİN YORUMU VE ÇEVİRİSİ HAKKINDA
BİR DEĞERLENDİRME.....897

Abdülkadir ERKUT

BUGÜNÜN DEĞERLER DİZİSİNDE GENÇLİĞİN
DİN ANLAYIŞINI ETKİLEYEN HUSUSLAR.....919

Ali Kemal ACAR

HADİS USULÜ EĞİTİMİNİN GENÇLERİN HADİS VE
SÜNNET ALGISI ÜZERİNE ETKİSİ947

Ayşegül EROĞLU - Muhammed SİDDİK

ÇEVİRİMİÇİ İLETİŞİMİN GENÇLİK EĞİTİMİNE ETKİSİ VE
"SİBER HİJYEN" KÜLTÜRÜ975

Otabek MUHAMMADİYEV

SOSYAL MEDYADA DİNİ İLETİŞİMİN MEDYATİKLEŞMESİ VE
GENÇLERİN TUTUMU.....985

İsmail KAPLAN

KUR'ÂN'DA FETÂ KAVRAMI VE GENÇLİK1003

Kaan SARIGÜL

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİ ARASINDA DEİZM VE
ATEİZMİN YAYGINLAŞMASININ NEDENLERİ1019

Seher ŞİMŞEK

ملاح المنهج النبوي في بناء الشخصية الإبداعية ورعايتها لدى الشباب ١٠٤٣
أ.د. سعيد محمد علي بواعنة

التدفق النفسي في السنة النبوية وأثره

على الشباب دراسة تحليلية لحديث "أفلا أكون عبداً شكوراً" ١٠٩١
أ.د. علي عجين

HİKMETLER ARASINDAKİ HÜKÜMLER AÇISINDAN GENÇLİĞE FIKIH PERSPEKTİFİ- ASHÂB-I KEHF ÖZELİNDE-

Sefa ATİK*

GİRİŞ

Din ve insan arasındaki ilişki ve anlam arayışı insanların yaşları üzerinden de kurulabilmektedir. Sabâvette duygusallık, gençlikte enerji, ihtiyarlıkta tecrübe bu ilişkide etkili olabilir. İslam ve gençlik üzerine mülâhazalar söz konusu edildiğinde elbette konunun dinî yönüne eğilinileceği zahirdir. Konunun dinî yönüne temas, dinin temel referans metinleri olan Kur'an ve sünnet aracılığı ile olacağına göre elbette Kur'an'da geçen kıssalarda hayatlarına övgü ile değinilen Peygamberler ve o Peygamberlerin peşinden giden havârî¹, ashâb², hızb³, şîa⁴, fitye⁵ ve fetâ⁶ vb. kavramlar öne çıkarılacak, oralarda söz konusu olan arı, duru, muvazaasız örnek siretler merkeze çekilecektir. İslam kültür ve medeniyetinde kurumlar tarihinin bir şubesine isim dahi olmuş

* Dr. Öğrt. Üyesi; Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku

¹ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), Âl-i İmrân Suresi 3/52.

² *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), eş-Şuarâ suresi 26/61.

³ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-Mücâdele suresi 58/22.

⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), es-Sâffât suresi 37/83.

⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-Kehf Suresi 18/13.

⁶ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-Kehf suresi 18/60.

Abbasîler döneminde fütüvvet teşkilatı⁷, Osmanlı Devleti'nde ise ahî teşkilatı⁸ olarak esnaf örgütlenmesinin gövde ve gönyesini oluşturmuş olan fütüvvet ve ahî teşkilatı ilk temel referansını aldığı kaynaklardan birisi de Kehf sûresidir. Dolayısıyla Kur'an'da özel bir kıssa olarak zikredilen "Ashâbü'l-Kehf" ve orada geçen "fityetün" kelimelerinin bulunduğu asil ve örnek yaşamın satır aralarında mevcut olan fikhî ve hukukî referanslara dikkat kesilmek önem arz etmektedir. Elbette gençlik ve protestlik, gençlik ve enerji, gençlik ve doğruluk, gençlik ve açık sözlülük, gençlik ve değişim gibi kavram ilişkilerinden hareketle konunun sosyal, siyasal, sosyolojik ve psikolojik yanlarına atıf yapılarak bilimsel sonuçlara ulaşılabileceği gibi benzer yollarla burada zikredilen fikhî sonuçlara da atıf yapmak mümkün olacaktır.

Kendisini imana adayan gençlerin hayatları insanlara evrensel bir anıt olarak nakledilirken İslam alimleri bu nakillerdeki hikmetlerin arasında örtük bir şekilde işaret edilen ve aşağıda değinilecek olan örnek fikhî hükümlere dikkat çekmişlerdir. Bu anlamda bu metin Kehf sûresinde asil ve onurlu yaşam tarzlarına değinilen bu delikanlılar kıssasında meknuz olan fikhî yön ve çıkarımların ahkâm ayetlerini kendi münderecatında ele alan ahkâm tefsirleri başta olmak üzere fûrû-i fıkıh eserleri izleğinden hareketle ele almayı hedeflemektedir. Bilindiği üzere cevâmiu'l-kelîm olan Hz. Peygamber'in söz söyleme sanatında olduğu gibi vahiy mahsulü olan Kur'an'ın söz söyleme sanatı da ondan daha ayrıcalıklı bir şekilde maruf ve meşru söz (kavlen ma'rûfen)⁹, etkili söz (kavlen belîğan)¹⁰, yumuşak söz (kavlen leyyinen)¹¹, dosdoğru söz (kavlen sedîden)¹², gönül alıcı

⁷ Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/260.

⁸ Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 1/540.

⁹ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-Bakara 2/235.

¹⁰ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), en-Nisâ suresi 4/63.

¹¹ *Kur'an Yolu* (Erişim 09 Eylül 2022), et-Tâhâ suresi 20/44.

¹² *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-Ahzâb suresi 33/70.

değerli söz (kavlen kerimen)¹³, rahatlatıcı ve kolaylaştırılmış söz (kavlen meysûren)¹⁴ ve büyük ve ağır söz (kavlen azîmen)¹⁵ gibi vasıflarla zikredildiğine göre bu vasıflar iletişim ve etkileşimin yol, yöntem ve niteliğine işaret ederken aynı zamanda Kur'an'ın kendi söz söyleme sanatlarının arkasında söz konusu edilebilecek anlam katmanlarına da işaret etmektedir. Hikemî ve hükmî anlayışın gereği de zaten bunun dışına bir yaklaşım olamazdı. Böylece gençliğe örnek yaşam motifleri sunulurken aynı zamanda orada söz konusu olan hukuk dili ve içeriklerine dair verilere atıf yapılmakla gençliğin akademik ve rasyonel arayışlarına da katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hüküm, Hikmet, Ashâb-ı Kehf, Vekâlet, Helal Kazanç.

Keywords: Fiqh, Provision, Wisdom, Ashab al-Kahf, Power of Attorney, Halal Earnings.

1. Hüküm-Hikmet İlişkisine Kısa Bir Bakış

İslâmî ilimlere dair terimler sözlüğü türü eserlerde hem hükümün hem de hikmetin bir özel bir de genel anlamı ile tanımlandığı görülmektedir. Eşya ve olayların mahiyet ve özünün anlaşılması çabası olarak¹⁶ nitelenen hikmete karşın hüküm yargılama hukukunda, ilim ve fıkıhla birlikte yargıda bulunmak (kazâ), fıkıh usulünde ise “şârî'in mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı” olarak tanımlanmaktadır. Yine fıkıh usulünde hikmet “hükümün konuluş amacı” (makâsidu's-şârî) ve “bu hükümle sağlanmak istenen maslahat” (mesâlih-i ibâd) anlamındadır. Mesâlih-i ibâd ise “zarûrât-i hamse” olarak ifade edilen “can, akıl, namus, din ve malın muhafazası” formülasyonunda kendisini bulmaktadır.¹⁷ Cürçânî'nin nakletmiş olduğu bir başka tanıma göre hikmet “كل

¹³ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-İsrâ suresi 17/23.

¹⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-İsrâ suresi 17/28.

¹⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Eylül 2022), el-İsrâ suresi 17/40.

¹⁶ Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1985), 96.

¹⁷ Ferhat Koca, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/514.

olarak tanımlanmakta; Hakka/hakîkate muvafık sözler, hakkı anlamaya yönelik çabalar neticesi ortaya konulan sonuç ve çıkarımlar da hikmet olmaktadır.¹⁹ Benzer şekilde Cürcânî farklı hüküm tanımları yapmakta bunlardan birisini genel diğerini hususî bir alana terkiz etmektedir. Dolayısıyla birincisini “bir şeyi yerli yerine koymak ve övgüye değer sonucu elde etmektir” olarak tanımlamakta diğerini ise “mükellefin fiillerine yönelik olarak Allah’ın hükmü” olarak tanımlamaktadır.²⁰ Tehânevî, *Keşşâfü'l-fünûn*'da benzer şekilde “hikmet”in muhtelif anlamlarını saydıktan sonra ayrıca hikmetin “fayda, maslahat ve gâye” olarak genel anlamlarına işaret etmektedir.²¹ Tâbiûndan mücahit “hikmet ilim ve fıkıhtır” demiştir. Fıkıh kelimesi esas itibariyle genel manası ile hikmet kelimesinin müradifi gibidir. “Şunun hikmeti ve sırrı, hakikati ve ruhu şudur” yerine “fıkhı şudur” denilebilmektedir.²²

Neticede hususî anlamı ile hüküm; şârî'in mükelleflere hitabı olurken, umumî anlamı ile hüküm bir şeyi yerli yerinde ve arzulan amacı elde etmek olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde hususî anlamı ile hikmet muayyen ve spesifik bir hükmün amaçladığı gayeyi elde etmekten ibaret iken gayri muayyen ve umumî anlamı ile hikmet Allah’ın iradesine muvafık sonuçları amaçlamaktan ibarettir. Burada hususî anlamı ile ele alınan tanımlar fıkıh ve fıkıh usulünü işaret ederken umumî anlamı ile ele alınan tanımlar diğer ilimler mihverinden hareketle elde edilen tanımlara işaret etmektedir.

Fıkıh ve fıkıh usûlü alanlarında genel olarak hüküm-hikmet

¹⁸ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 96.

¹⁹ Nitekim Beyzâvî, bu anlamda “فَأَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُجِيبَ” ifadeleri ile el-hikmetü'z-zâhiradan bahsetmektedir. Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâri't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi tûrâsî'l-Arabî-Müessesetü't-târîhi'l-Arabî, ts.), 1/127.

²⁰ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 97.

²¹ Şeyh Muhammed Alî b. Alî el-Tehânevî, *Keşşâfü ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, nşr. Ahmet Cevdet (İstanbul: İkdâm matbaası, 1317), 1/406.

²² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu* (İstanbul: Eser, 1996), 2/324.

ilişkisi daha çok hükümden hareketle temellendirilirken bu temellendirmede illet-hüküm-hikmet arasındaki uyum dikkate alınmaktadır. Benzer bir şekilde hikmetler arasından hüküm arayışı da mümkün olmaktadır. Dolayısıyla fıkıh usulündeki hüküm-hikmet ilişkisinden muayyen ve spesifik bir hüküm ve onunla birlikte düşünülen ve onunla bağı devam eden bir sonuç amaçlanırken buna mukabil mutlak olarak kullanılan hikmet ise muayyen bir hükümden bağımsız bir amaç ve sonucu ihtiva etmektedir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere başta felsefe, kelâm, fıkıh ve tasavvuf olmak üzere çeşitli ilim dallarında farklı amaçlara matuf olarak kullanılan hikmet kavramı bu amaçlara paralel olarak farklı anlamlara gelmektedir. Ayrıca bu özel kullanımlara ilave olarak toplumsal hayatın akışına paralel olarak hikmetin genel anlamı ile de kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu yönüyle hikmet ve hüküm çeşitli yönleri ile şöyle hülasa edilebilir:

a-Özel anlamı ile hikmet: Hikmet mahiyet ve muhteva olarak “Felsefe ilmî ve şubâtî (şubeleri); hikmet-i tabiiyye, hikmet-i riyâziyye, hikmet-i ameliyye, hükümetin icraatı altındaki sebab-i hakîkî olarak hikmet-i hukûmet”²³ olarak özetlenmektedir. Ayrıca usûl-i fıkha bakan yönüyle hikmet, hükümün mazinnesi olmaktadır.²⁴

b-Genel anlamı ile hikmet: Bir ilmî disipline özel olmanın dışında genel anlamı ile hikmetin “Hakikat ve ahlâka müteallik kısa söz, sırlı söz, ahlâki söz, öğüt verici söz, kısa ve öğretici ahlâkî söz”²⁵ olarak ele alınmakta ve bu yönüyle hem kelâm ve felsefedeki hikmetten hem de fıkıh usulündeki hikmetten ayrıldığı görülmekte ve genelde tanımlarda ahlâkî ve öğretici söz vurgusu öne çıkmaktadır.²⁶ Yine aynı şekilde hükümün hem özel hem genel anlamı ile tanımlandığı dikkat çekmekte ve bu anlamda mevzuu şöyle hülasa etmek mümkündür:

²³ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-i Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999), 555.

²⁴ Abdulvahhâb Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh* (Beyrut, ts.), 49.

²⁵ Sâmî, *Kâmûs-i Türki*, 555.

²⁶ Doğan Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1994), 340.

a- Genel anlamı ile hüküm: Hüküm genel anlamı ile “emir, irade, kumanda, karar, iktizâ ve îcâb”²⁷ anlamına geldiği gibi iki şey arasındaki isnâdî ilişkiye²⁸ de hüküm denilmektedir.

b- Özel anlamı ile hüküm: ise “Şârî’in iktizâ, tahyîr ve vaz’ yönüyle mükelleflerin fiile yönelik hitabı” olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla genel ve özel anlamı ile hikmet arasındaki farkı anlamak için usûl-i fıkha özel hususî anlamı ile hikmeti örnekler üzerinden ele almak yerinde olacaktır.

1.1. Husûsî Anlamıyla Hikmet Örnekleri: Usûl-î fıkah ilmine göre hikmeti şu örneklerde somutlaştırmak mümkündür:

- Nişanlanacak olanların birbirlerine bakmalarıyla ilgili hikmet Hz. Peygamber’in hadisiyle temellendirilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber bir hadisinde “أَنْظَرْتِ إِيَّهَا /Nişanlanacağın kadına baktın mı?” buyurmuş ve kişinin nişanlanacağı kadına bakmasında önemli bir “hikmet”in varlığına işaret etmiştir. Hadisin devamında aktarıldığına göre hadiste vurgulanan hüküm “evlilik” olurken yine hadiste vurgulanan “bakmanın hikmeti” adaylar arasında arzulanan ülfet, muhabbet ve sevginin devamlılığı olarak belirtilmiştir.
- Yolculukta namazı kasr etmenin illeti sefer olurken ondan amaçlanan mâna/hikmet ise def’u’l-harec yani sıkıntıyı savmaktır.
- Mest üzerine meshin illeti mesti giymek olurken ondan amaçlanan mâna/hikmet ise teysîr/kolaylık ve def’u’l-harec yani sıkıntıyı savmaktır.
- Ramazanda hastaya özgülünen oruç tutmama ruhsatının illeti hastalık olurken bundan amaçlanan mâna/hikmet def’u’l-meşakkattir.
- Ortak veya komşuya tanınan şuf’a hakkının illeti ortaklık veya komşuluk olurken bundan amaçlanan mâna/hikmet ise onlardan zararı savmaktır.

²⁷ Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, 555.

²⁸ Talip Türcan, *İslâm Hukukunda Norm-Amaç İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu, 2009), 54, 109.

- Kasten ve düşmanlıkla (amden ve udvânen) adam öldürmenin kısasa medar olmasının illeti kasten ve amden adam öldürmek olurken bundan amaçlanan mâna/hikmet insanların hayatlarını korumaktır.
- Hırsızın elinin kesilmesi hükmünün illeti sirkat olurken bundan amaçlanan mâna/hikmet insanların mallarını korumaktır.
- İnsanlar arasında muâvâzat akitlerinin meşru kılınmasının illeti icab ve kabuldür, bundan amaçlanan mâna/hikmet insanların ihtiyaçlarının görülmesidir (seddü'l-hâcât). Dolayısıyla yukarıdaki mânalar sadece maraz, sefer, mest giymek, ortaklık veya komşuluk, kasten ve düşmanlıkla adam öldürmek, sirkat, icab ve kabul durumlarında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu örneklerden de anlaşılacağı üzere tüm şer'î hükümlerin konulmasının hikmeti maslahatı tahkik mepsedeti def' etmekten ibarettir.²⁹

1.2. İlet-Hikmet İlişkisi: Usulcülerin temel formülasyonuna göre illet, hükmü göstermekte (muarrifü'l-hukm) ve hükmün nedeni, yörüngesi, gerekçesi ve sebebi olmaktadır. Yine usulcülerin genel kabulüne göre şârî "kulların yararı/maslahat"nı dikkate alarak hüküm koyar. Şârî'in dikkate aldığı bu maslahat/yarar ya onlara bir fayda sağlar veya onlardan bir zararı def' eder. İşte hüküm koymaya gerekçe olan bu sebep hüküm koymanın (teşrî') maksadı ve hükmün hikmetidir (hikmetü'l-hukm).³⁰ Bu açıklamalardan sonra insan zihnine gelen en temel sonuç hükümlerin ancak hikmetleri ile var olduğudur; yani hikmet var ise hüküm vardır hikmet yok ise hüküm de yoktur. Çünkü hükmün konulmasının yegâne amacı hikmetidir. Ne ki istikrâ yoluyla incelendiğinde hikmetlerin bir kısmı gizli ve kişiden kişiye zamandan zamana mekândan mekâna değişen subjektif durumlar olduğu görülmektedir. Bu yüzden hükmün varlığı subjektif bir durum olan hikmete bağlanmak yerine ondan daha objektif bir durum

²⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 2/323.

³⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 2/323.

olan illete bağlanmıştır. Örneğin ivazlı akitlerin hikmeti insanların ihtiyaçlarının giderilmesidir; bu ihtiyaç hâli kişiden kişiye değişen subjektif bir durumdur bu yüzden hükmün illeti icâb ve kabul iradesi olarak belirlenmiştir. Yani gizli ve zamandan zamana değişen durumlar yerine objektif, açık ve mazbut işlere hükmü bağlamak zorunlu olmaktadır.³¹

1.3. Hüküm-Hikmet-İllet Arasındaki İlişki: Hükümün hikmeti hüküm konulmasındaki temel ve sürükleyici gayedir. Yani hikmet hükmün teşrîf gayesidir. Hüküm sadece bu gayelerin (mesâlih) tahkik ve tekmili için vazedilmiştir. Hükümün illeti ise hükmün varlığı veya yokluğu kendisine bağlı olan açık, zâhir ve mazbut bir niteliktir. Ayrıca özellikle vurgulanması gereken şey illetin bu hüküm için gerekçe kılınmasının nedeni hükmün hikmetinin tahakkuk etmesinden başka bir şey de değildir. Bu durumda açık ve net bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki açık, zâhir ve mazbut olma şartlarının ötesinde illet-hikmet, illet-hikmet-hüküm arasında ayrılamaz ve koparılamaz bir ilişki bulunmaktadır. Yani illetin varlığı hükmü etkilerken yine illetin varlığı o hükümden ortaya çıkacak gaye olan hikmeti tahakkuk ettirme ihtimalini (mazinne) amaçlamaktadır.³² İlet ile hikmet arasındaki ilişki mazinne" vurgusu ile kurulmaktadır, çünkü zaman zaman hükmün konulmasındaki hikmet hükümden tehallûf edebilir, görünmeyebilir veya olmayabilir. Hikmetin bazı cüz'î olaylarda görünmeme ihtimali (mazinne olması) hükümlerin hikmetlere göre değil illetlere göre belirlenmesini gerekli kılmıştır.³³

2. Ashâb-ı Kehf Kıssasında Dikkat Çeken Bazı Genel Hikmetler: Konunun tefsir yöntemlerine veya bir diğer ifade ile tefsir çeşitlerinden olan rivâî ve dirâî tefsirlere müracaatla ele alınması genel teamül olmakla birlikte biz öncelikle temel ahkâm tefsirlerinde konunun nasıl ele alındığı ve hangi fikhî içeriklere değinildiğine odaklanacağız. Bu anlamda meşhur ahkâm tefsir-

³¹ Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh*, 48.

³² Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh*, 49.

³³ Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh*, 49.

lerine kronoloji dikkate alınarak müracaat edilecektir. Bu tefsirler İmâm Şâfiî (öl. 204/820), Cessâs (öl. 370/981), Kiyâ el-Harrâsî (öl. 504/1110), Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148) ve Kurtubî (öl. 671/1273) olacaktır. Bu temel tefsir metinlerinde aşağıdaki genel hikmetlere değinildiği görülmektedir. Burada zikredilecek olan hikmetler usûl-i fıkhîta söz konusu edilen hükümlerle amaçlanan ve hükümlerle bağı ayrılamaz şekilde devam edebilen hikmetlerden bağımsız olan genel hikmet türleridir. Tefsir münderecatından Ashâb-ı Kehf özelinde not edilen hikmetlerden bazılarını “umumî anlamı ile hikmet” bağlamında şöyle sıralamak mümkündür.

- **Adalet ve istikamet vurgusu:** Sûrenin birinci ayetinde geçen (el-Kehf sûresi, 18/1) “ivacen” ifadesi adalet ve istikamete işaret etmektedir.³⁴
- **Helal ve temiz gıda vurgusu:** Sûre *ezkâ* ifadesi ile büyük ve önemli işlere girişecek olan insanların helal ve temiz rızık ile gıdalanmasına işaret eder. Böylece sûre gündeme taşıdığı gençlerin kafa, kalp ve karın gibi en önemli aktivite merkezlerine yönelik hassasiyetler üzerinden fıkıh bağlamında aktüel hedef kitlesi olan muasır gençlerin temiz birey, temiz toplum ve temiz siyaset talepleri ile mutabakat zeminine işaret etmiş olmaktadır.³⁵ Ashâb-ı kehf pasajındaki temiz gıda vurgusu bağlamında fakihler şu tespitleri yapmaktadırlar: Elbette onlar temiz gıda vurgusunda bulunmaktadırlar. Ayrıca temiz gıda içerisinde helâl kesimi şartını barındırmaktadır. Zira içinde yaşadıkları toplum put ve tağutlar adına hayvan boğazlamaktaydılar. Diğer yandan temiz gıda vurgusu aynı zamanda elbette helâl gıda arayışını tazammum etmektedir. Çünkü o dönemde piyasaya egemen olan malların ekserisi zulüm, baskı ve gasb yoluyla piyasaya sürülmekteydi. Netice olarak mü-

³⁴ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)* (Beirut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/283.

³⁵ Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*, 3/293.

min bir insanın gıdası temiz ve helal olmalı, ayrıca ucuz olanından alınmalı ve israfa sebebiyet verilmemeli dolayısıyla temiz ve helal gıda arayışına girilmelidir.³⁶

Allah insana maddî yönünün arzulan kıvam içerisinde sağlık bir şekilde sürdürülebilmesi için yeme, içme, giyinme ve barınma gibi imkanları bahşetmiş ve muhtelif ayetlerde bu dört şeyin önemini özellikle vurgulamıştır.³⁷ Ayrıca bu dört maddenin hemen başında söz konusu olan yeme ve içme ihtiyacı bağlamında helal rızık arama çabası taat ve kurbet amaçlı bir iş olarak görülmüş ve kulların hayır ve takvada yardımlaşması bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak insan yeme ve içme ihtiyacını karşılamak için bir çabaya girmeyerek kendisine zarar verirse Allah'a isyan etmiş olur. Nitekim zorda ve darda kalan kişiye ölmüş hayvan etini (meyte) yemeye ruhsat veren Allah katında "helal rızık" arayışı ve kazancının ehemmiyet ve fazileti hakkında neler denilse az kalacaktır.³⁸ Dolayısıyla İslam dininde helal rızık arayışına girmek kadın erkek herkese farz bir görev olarak kabul edilmektedir.

- **Gençlik ve takva ilişkisi:** Fetâ olan gençler fütüvvet sahibi gençler olmakta fütüvvet sahibi olmanın yolu haramlardan uzak durmak ve kerem sahibi olmaktan geçmektedir. Fütüvvet sahibi kişi cömert, paylaşımcı, eli açık (sehâvet) olması lazım olduğu gibi insanları daima kendisine tercih etmesi gerekmektedir.³⁹
- **Fetva ve ehliyet ilişkisi:** Ehl-i kitaba sormak yerine ilim ehline soru sorulmalıdır.

³⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 5/121-122; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 3/224.

³⁷ Muhammed b. el-Hasen Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb (Serahsi şerhi ile)*, haz. Abdülfettâh Ebû Ğudde (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997), 162.

³⁸ Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb (Serahsi şerhi ile)*, 166.

³⁹ Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 171.

- **Sosyolojik gerçek olarak kollektif yaşam vurgusu:** İslam kültüründe İslam medeniyetinin kuruluşu olarak Hz. Peygamber'in üretmiş ve inşa etmiş olduğu Medine birikimine işaret edilir ve bir model olarak takdim edilir. Somut örnek olarak Medine birikim ve tecrübesi üzerinden medeniyet perspektifi takdim edilmek gerekli ve önemli olmakla birlikte Kur'an'ın muhtelif sûrelerinde ve hassaten Kehf sûresinde "ile'l-medîne" ifadesi medenî hasletlere ve birlikte yaşam kültürüne işaret ettiğine de dikkat kesilmek gerekir. Nitekim Kehf sûresi bi-verigiküm hâzihî-medîne ifadesi ile ortak ve toplumsal yaşam süreçlerinde birlikte kollektif hareket etmenin kendisine göre yol yöntem ve örgütsel niteliğin olduğuna dikkat çeken fakihler, ortaklar arasında yolculuk vb. birlikteliklerde tarafların birinin, diğerinin nasibinden az veya çok yeme gibi bir ihtimal bulunmaktadır. Bu yüzden "verigi-küm" ifadesi ile para herkese nispet edilmiştir. Ayrıca ayette alışverişte vekâlete de işaret vardır. İnsanlar bazen kendi maslahatlarını bizzat kendileri göremeyebildikleri için Allah vekâletle iş yapma yolunu insanlara göstermiştir. Hatta bu vekâlet sistemini bazı ibadetlere kadar indirmiştir. Ayette ortaklaşa bir şekilde bir yemek yemeye cevaza işaret eder.⁴⁰
- Kur'an bir ilahi kitap olarak kayyimdir, dolayısıyla celb-i maslahat ilkesi insanların maslahatlarını gereği ikame eder insanların zararına olan şeyleri def-i mefsedet ilkesi gereği izale eder.
- Müminler sabırla mükelleftirler.
- Allah, insanı öldükten sonra diriltecektir.
- Dünya malı ve zineti geçicidir, kalıcı olan iyiliklerdir.
- İnzâr görevi tabii olarak ahirete işaret etmekte ve dolayısıyla imtihana muhatap olacak insan için teklifî emirler söz konusu olmaktadır. Ayrıca imtihanın söz konusu olduğu

⁴⁰ İmâdüddîn b. Muhammed et-Taberî Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403), 2/266; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/221-223.

yerde cennet-cehennem, ceza-mükafat devreye girmektedir.

- İnsan bu dünyaya ibret nazarı ile bakmalı varlığın inceliklerine vakıf olmak için çalışmalıdır.
- İnsan yeryüzüne imtihan için gelmiştir.
- Allah insanlar arasında alışılmış olan kabulleri aşmaya muktedir olduğu gibi filhakika aşar da.
- Allah'ın yoluna giriş sadakat ister.
- Gıdaların temiz ve tayyip olanını araştırmak asıldır.⁴¹

3. Ashâb-ı Kehf Pasajındaki Hikmetler Arasındaki Hükümler

İbnü'l-Arabî Kehf sûresinde 20 adet ahkama müteallik ayet olduğunu⁴² kaydetmektedir. Genel olarak vahiy mahsulü kelimeler ve eserlerde yaşanan olaylara değinilirken sözün sadece lafzî ve mânâsı ile yetinilmez ve maksada dair mesajlar da verilir. İnsanların sadece entelektüel arayışları ile yetinilmez bununla birlikte onlara dünya ve ahirette faydası olacak neticelere değinilir.⁴³ Nitekim Hz. Peygamber kendisine sorulan deniz suyunun hükmüne cevap olarak deniz suyunun hükmü ile birlikte denizden çıkarılan gıda cinsinden şeylerin hükmünü de açıklamıştır. İslam bilginleri bu tür örneklerden şu çıkarımda bulunmuşlardır: Sorunun cevabının içerisinde sorunun içerisinde olmayan konuyla bağlantılı ve önemli bazı şeyleri koyarak cevap vermek hem fetvânın güzelliğinden hem de "tetmîmen li'l-fâide ve ifâdeten lil-ilm" kabilinden nebevî bir davranıştır.⁴⁴

- **Teklîf ve özgür irade vurgusu:** Sûrenin hemen başında yeryüzünde olan her şeyin insanlığa zinet ve estetik gör-

⁴¹ Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1987), 9/4480-4485; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-İbn Kayyim, *Bedâ'î'u't-tefâsîr* (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1427), 2/157; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 15/258.

⁴² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/221.

⁴³ Muhammed b. Muhammed Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selâm*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîse, ts.), 1/319.

⁴⁴ Muhammed b. İsmâil es-San'ânî, *Sübülü's-selâm* (Lübnan: Dâru'l-Erkam, ts.), 1/17.

seller olarak sunulmasında kulların teklîf kültürüne kendi ihtiyarları ve tercihleri ile hazırlamaya işaret vardır. Böylece gençliğin tercihi, özgür iradesi ve ihtiyârı arasındaki rasyonel zemine işaret edilerek bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira fûrû-i fikhın ahkâm-ı hamse-si efâl-i mükellefine taalluk eden vasıflara delalet eder ve mükellefin zatında ilişen bu vasıflar bazen vâcib-müstehab formunda emir sadedinde bazen mahzûr-mekruh formunda nehiy sadedinde bazen ise mübah sadedinde zuhur etmektedir.⁴⁵

Kiyâ el-Harrâsî sûredeki Ashâb-ı Kehf pasajında yeryüzünde insanlığa teshir edilen her bir şeyin yine onlara zinet ve estetik görseller olarak sunulmasından amacın, onların dikkatlerini yaratılıştaki yüce kudret ve işçiliğe çekerek kulları kendi ihtiyâr ve tercihleri ile baş başa bırakmak ve böylece onları taat ve ibadet kültürüne hazırlamak olduğunu ifade eder. Yani bu pasaj özelinde nimet-zinet-itaat arasındaki ilişkinin “ihtiyâr” üzerinden kurulacağına özellikle dikkat çekilmiştir. Böylece gençliğin tercihi, özgür iradesi ve ihtiyârı arasındaki rasyonel zemine işaret edilerek bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.⁴⁶ Bilindiği gibi fikhî terminolojide kişinin özgür iradesi ile bir sorumluluk üstelenebilmesine, bir işe ehil olup olmama durumuna, keşinin lehine ve aleyhine olabilecek işleri yapabilme kapasitesine sahip olması niteliğine “teklîf” denildiği gibi bu işe ehil olan kişilere mükellef denilmekte ve usûl-i fikh ilmine göre de “el-mahkûmün aleyh” olarak tanımlanmaktadır. Bir kişinin “Allah’ın kullarına olan hitabına” ehil olabilmesi demek olan “teklîf”e muhatap olabilmesi için elbette onda aranan en temel vasıf “akıl” ve akli kullanabilecek ihtiyâr olmaktadır. Böylece ortaya teklîf, teklîfî

⁴⁵ Hallâf, *İlmu Usûli’l-Fikh*, 101.

⁴⁶ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/265.

hüküm, mükellef ve ehliyet gibi fikhî ve usûlî kavramlar ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

- **Temiz Toprak Vurgusu:** Diğer yandan bu estetik görselle-re işaret sadedinde sûre, temiz toprak vurgusu üzerinden müminleri teyemmüm hükmüne hazırlamayı amaçlamıştır. Fakihlere göre “zîneten” ve “saîden” ifadelerinde teyemmüme işaret vardır. Yani fakihlere göre âyette geçen “câilûne saîden cürüze” ifadelerinde “saîden/temiz toprak” ve “cürüzen/kurumuş toprak”ın teyemmüm ibadetine “vesîle” olacağına; temiz toprağın direkt, kurumuş toprağın ise üzerinde taşıdığı necasetleri belirli “istihâle” süreçlerinden geçirdikten sonra teyemmüme mahal olacağına delalet vardır.⁴⁸
- **Hicret, Motivasyon ve Sükûnet İlişkisi:** Sûrenin akışında zulüm, baskı, haksızlık ve dindar insanların toplum dışı sayıldığı yerlerde zulümden kaçma ve hicret arayışına yani hicret fikhına işaret etmektedir. Fitne durumlarından kaynaklı meskûn mekânı terk etme süreçlerinde duanın gücüne sığınarak mükellefin kendi iç dünyasını, moral ve motivasyonunu inşa etmesi öğretilmiştir. Zira kişinin yeni bir imkân elde etmek ve yeni bir mekan inşa etmek için zulümden kaçması -Kurtubî'nin ifadesi ile- nebilerin sünnetidir. Kişinin zulümden kaçışı muhtelif şekillerde olmaktadır: Kimisi mağara, dağ başları, ribatlar, mescit ve sahillere kaçarken kimisi evinin bir köşesinde uzlete çekilir. Bedir ahabî Hz. Osman'ın katlinden sonra belli bir süre ancak cenaze gibi farz-ı kifâye ihtiyaçları için dışarıya çıkmışlardır. Yine fukahâya göre fitne zamanlarında zulümden kaçışa cevaz vardır, zira böylesi zamanlarda hicret görevi ve stratejisi tüm peygamberlerin ve evliyanın sünnetidir.⁴⁹

⁴⁷ H. Yunus Apaydın Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 173.

⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1416), 5/39.

⁴⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/232; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5/40.

- **Kıyas:** Edille-i erbaa olarak nitelenen fikhî delillerinden birisine ve en kapsamlısına karşılık gelen kıyas işlemi muhtelif ilimlerin terminoloji tercihlerinden kaynaklı farklı itibarlara göre içerisinde müşebbeh-müşebbehün bih, asıl-fer', şâhid-gâib, makîsun aleyh-makîs gibi ilişki türlerini barındırmaktadır.⁵⁰ Usûl eserlerinde görüldüğü üzere fikhî kıyasa nasslardan naklî delil getirmek bağlamında Haşr sûresi 2. âyetten istidlâl edilmekte ve bu istidlâlde kullanılan müşebbeh-müşebbehün bih, asıl-fer', şâhid-gâib, makîsun aleyh-makîs gibi ikili ilişkinin zeminini bir kıssa teşkil etmekte ve mevzû bir kıssa üzerinden anlatılmaktadır.⁵¹ Yahudilerin iş ve işlemlerinden hareketle -ki fikhî kıyasta burası "asıl"dır- diğer topluluk ve toplumlara -ki onlar fikhî kıyasta "fer'"dir- hitap edilerek mukayeseye davet edilmekte ve ders çıkarımında bulunulması öğütlenmektedir. Benzer şekilde Kehf sûresi Mekke döneminde Nübüvvetin beşinci yılından onuncu yılına kadar devam eden hicret sürecinde ve Mekkelilerin baskılarının üçüncü devresi olan işkence döneminde inmiştir. Bu durumda sûre bir mukayese yöntemi ile işkence gören müslümanları cesaretlendirmek, teselli etmek, sabır ve metanet tavsiyesinde bulunmak neticede onlara hicret perspektifi sunmak amacını gütmüştür, denilebilir. Nitekim sûre Ashâb-ı Kehf'in mağaraya olan yolculuğuna işaret etmekte ve isimlerinin anıtlaşmasına atıf yapmaktadır. Böylece tevhîdin taşıyıcı aktörleri olan Mekke müminleri Ashâb-ı Kehf benzetilmekte ve kendilerine hayırlı akıbet gösterilmektedir.⁵² Ahâb-ı Kehf'in karşısında olan Roma oligarşisi ile Mekke müşrikleri arasında bir müşabehet kurulmaktadır. Aynı müşabehet'in mekân bakımından Roma ve Mekke üzerinden kurulduğu görülmektedir. Şâhid olan

⁵⁰ Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh*, 57.

⁵¹ Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fikh*, 54.

⁵² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safoetü't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/181.

Ashâb- ı Kehf'e işaret edilerek gâib olan Mekke Müslümanlarının güzel akıbetlerine dikkat çekilmektedir. Nitekim sûre Ashâb- ı Kehf kıssasını naklettikten sonra 28.âyetteki "va'sbir-sabret" ifadesi ile Mekke'ye ve Hz. Peygamber'e dönmekte böylece geçmişten yaşanan, görülen ve gözlemlenen bir şâhid/asıl/makîsün aleyh/müşebbeh üzerinden gelecekte gözlemlenecek gâib/fer'/makîs/müşebbehe dikkat çekmekte ve bir kıyasa işlemine işaret etmektedir. Bir delil olarak kıyas bizi bir hükme götüreceğine göre kıyası dolaylı olarak sûrede geçen hükümler başlığı altına yerleştirmek mümkün olmaktadır.

3.1. İslam Fıkında Akit Teorisi ve Hikmet İlişkisi: İslam; hadis, tefsir ve tasavvuf gibi ilim şubelerindeki malzemeleleri vâiz, imam ve hatipler vasıtası ile işleyerek halkın ilmihal bilgisini inşa eder. İnşa edilen ilmihal bilgileriyle İslam'ın amaçladığı din kardeşliği kurumu inşa edilmiş olur. Buna ilave olarak muamelat konuları ile de ilmihal bilgileri kanalı ile inşa edilen kardeşlik hukukî garanti altına alınmış olur. Şuf'a akdi, müheyâa akdi, vekâlet ve kefâlet akdi gibi akit türleri ile bu kardeşlik daha da kurumsal hâle gelmiş olur.⁵³ Diğer yandan Klasik fıkihta akitler lâzım ve gayr-i lâzım olarak ikiye ayrılmakta tarafların ikisi için lâzım olan akitler taraflara eşit imkân ve sorumluluk yüklerken tek taraflı lâzım akitler ise gayr-i lâzım vasfını taşıyan taraf için ekstra sorumluluk ve risk yüklemektedir. Örneğin emanet akitleri tek taraflı lâzım olan akitler vasfını haiz olmakla birlikte emaneti alan tarafa koruma yükümlülüğü yüklemekte ve bu yükümlüğün karşılığına ise sevap takdir etmektedir. Kezâ teminat akitleri ile bir borç teminat ve garanti altına alınmakta ve bu anlamda bu akitlerden olan rehin aynı bir teminat iken kefâlet şahsî teminat olmaktadır. Benzer şekilde kefâlet akdi de tek taraflı risk yükler. İslam hukukuna göre kefâlet akdi meşru bir akit olmak gibi hukukî

⁵³ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler* (İstanbul: A.H.İ, 2006), 168.

niteliğinin yanında psikolojik, ahlakî ve vicdanî vasıfları itibariyle Allah'ın kullarına karşı şefkat ve merhametini içerirken kulların birbirlerine karşılık mekârimü'l-ahlâk/üstün insan vasfını taşımalarını amaçlamaktadır. Geniş bir kapsama sahip olan İslam ahlakını iki maddede özetlemek mümkündür: Allah'ın emirlerine tazim ve Allah'ın kullarına şefkat etmek. Bu yönü itibariyle kefalet akdinin aklen ve naklen birçok güzellikleri taşıdığı dikkat çekmektedir. Konu aklen ele alındığında kişi müslüman kardeşine yardım ettiğinde iki önemli şeyi tazammun etmiş olur. Birincisi: Kardeşine yardım eden kişi aslında Allah'ın rahmet ve yardımını kendisine celbetmiş demektir. Çünkü kul bir kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür ve yardımını ile kulunu garanti altına alır. İkincisi başkasına iyilik yapan kişi aslında kendisine iyilik yapmıştır. Zira iyiliğin karşılığı yine bizzat iyiliktir. Konuya naklen yaklaşıldığında “keffelahâ zekeriyya” ayetinde olduğu gibi Zekeriya Meryem'in kefaletini üstlenerek aslında Allah'ın minnet ve rahmetini elde etmeyi amaçlamıştır.⁵⁴ Keza âriyet akdi “iyilik ve takvada yardımlaşın” ayetinin içerdiği hikmetlerden birisinin hüküm şeklinde kuramsal hâle gelmiş şeklinden başka bir şey değildir.⁵⁵

- **Vekâlet Akdi:** Sûrenin devamında örtük olarak zikredilen diğer bir hüküm ise vekâlet akdidir. Toplumsal yaşam süreçlerinde birlik olma, kollektif hareket etme ve ortak yaşam kültürü oluşturmanın kendisine göre yol, yöntem ve örgütsel niteliğinin olduğuna dikkat çeken fakihler, örgütlü yapılar arasında yolculuk vb. durumlarda tarafların diğerinin pay ve haklarından az veya çok yeme gibi bir ihtimali dikkate almışlar ve buna çözüm olarak vekâlet

⁵⁴ Alâüddîn Alî b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî eş-Şahrûdî Musannifek, *el-Hudûd ve'l-ahkâm*, thk. Âdil Muhammed Abdülemevcûd-Âdil Ahmed Abdülemevcûd – Ali Mahmûd Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 67-68.

⁵⁵ Musannifek, *el-Hudûd ve'l-ahkâm*, 92, 93.

sözleşmesini devreye sokmuşlardır. Bu yüzden *verigi-küm* ifadesi ile para herkese nispet edilmiş ve paranın kullanımında vekâlet akdi devreye sokularak işler suhuletle halledilmek istenmiştir. Bilindiği gibi İslam fihhına göre vekâlet akdi Müslümanlar arasında tesis edilmesi amaçlanan din kardeşliğini akit planında tahakkuk ettirmeyi amaçlamış, vekil ile müvekkil arasında icra edilen sözleşme sonucunda vekile ücret ödemeyi tasvip etmemiştir. Aksi durumda vekilin aldığı ücret akdi icâre akdine tahvil edecek ve akit iki taraf açısından lâzım akit vasfını haiz olacaktır. İcâre akdinin hilafına vekâlet akdi gayr-i lâzım bir akit olarak taraflardan birisine -ki burada vekildir- ekstra bir risk yüklemekte bu yük nedeniyle vekil dünyevî bir kazanç yerine uhrevî sevaba mazhariyet kazanmaktadır. Sûrenin 19. âyeti (فَابِعْتُوا أَحَدَكُمْ بَورِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ) Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın) insanların kendi aralarında kollektif bir şekilde ortak bir hesap veya fonda para toplayarak birlikte hareket etmelerine hem bir delil hem de bir teşvik vardır. Böylesi bir işleme klasik toplumlarda “münâhede” veya “münâhede akdi” ismi verilmekte ve daha çok yolculuk ve benzeri zamanda icra edilmektedir.⁵⁶ Fonda biriken ortak hesaptan iştirakçiler her ne kadar eşit miktarda bir katılımla fona dahil olmuş olsalar da birisi diğerinden fazla istifade edebilir. Nitekim “verigiküm” tamlamasında fondaki mal herkese izafe edilmiş ve el-Bakara sûresi-220. âyeti “وَإِنْ تَحَالَطْتُمْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ”-Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir.” ise burada söz konusu olan ortaklıktaki eşit kullanımının gerçekleşmemesi durumunda taraflar üzerinde bir mahzur olmayacağına işaret etmektedir.⁵⁷

Vekâlet akdi⁵⁸ sosyal hayatta yaşamanın ve birlikte hareket

⁵⁶ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/265; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, 3/222.

⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/265.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/285.

etmeninin bir gereği olarak fikhî terminoloji ile hem bir “hâcet” hem de bir “maslahat”tır. Zira insanlar gerek sosyal hayatta ve gerekse dinî ve ibadet hayatında dayanışma⁵⁹ içerisinde olmadan, birbiri ile yardımlaşmadan ve birbirinden yardım almadan bireysel davranarak günlük işlerini bizzat kendilerinin görmele-ri çok zor bir durumdur. Sosyal hayattan tutun da medenî hâle, medenî hâlden ibadet hayatına kadar din vekâlet ile iş yapmaya cevaz vermiş ve teşvik etmiştir.⁶⁰

- **Kabir ziyareti adabı:** Fakihler sûrenin 21. âyetinde zikredilen onların kabirleri üzerine yapılması kararlaştırılan mescit konusunda geçmiş tecrübeleri dikkate alarak ve Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerin belirleyiciliğiyle farklı bir yol takip etmişlerdir. Böylece sâlih kimselerin kabirleri üzerine mescit yapma geleneği yasaklanmış ve edep ve ahlakını Allah ve Kur’an’dan alan Hz. Peygamber kendi ümmetine daha münezzeh ve sakıncasız bir mezar ziyareti âdabını alternatif olarak göstermiştir. Buna göre Hz. Peygamber usule uygun kabir ziyaretini “Selam üzerinize olsun ey kabir ehli! Biz de mutlaka size kavuşacağız” ifadesi ile talim etmiştir.⁶¹
- **Yeminde istisnâ mevzusu:** “Velâ tekûllenne li şey’in” ifadesi fıkhîta “insan bir şey yapmaya karar verdiğinde inşallah demelidir” şeklinde hükümleştirilmiştir. Yani yeminde istisnanın faydası şöyle temellendirilmektedir: Yemin eden kişi yeminin hemen arkasından ve yemin ettiği meclis dağılmadan “inşallah” kaydını ilave ederse yeminini yerine getirmediği zaman yalancı çıkmamış olur.⁶² Aksi durumda yapmayı vadettiği şeyi yapmadığı zaman yalancı konuma düşecektir. İslam’ın önemle üzerinde durduğu en olum-

⁵⁹ Hasbünallâh ve nimel vekîl ayetinin de işaret ettiği gibi insan sosyal hayatta dayanışmaya, itimad ve güvene ihtiyaç duyar. “Ve tevekkel alellâh demek i’temid aleyh demektir. Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî, *Tekmiletü el-Bahrü’r-râ’ik (Minhatü’l-hâlik haşiyesi ile birlikte)* (Beyrut: Dâru’l- Kütübî’l-İlmiyye, 1418), 7/235.

⁶⁰ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/220-222.

⁶¹ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/227.

⁶² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 5/129.

suz vasıf yalan olduğuna göre “inşallah” demek kendisi ile çelişmemeyi sağlamaktadır. Böylece işler ve işlerin sonuçları, başlangıç ve sonuç arasındaki ilişki, sebep-sonuç, araç-amaç arasında adımlarda çıkabilecek engellere karşı “illâ” istisnâsı ile tedbir alınmış olmaktadır.

İnşallah kavramının etkisi bağlamında yapılan kelami ve felsefi ve usuli tartışmaların arkasındaki nitelikli düşünce süreci gençlerin zihinsel egzersizlerine katkı sağlayacak niteliktedir. Mesela “Kul fiilini kendi yaratır” ilkesini temel alan mutezileye yöneltilen “kul neden inşallah desin ki?” sorusu etrafında dönen tartışmalar ciddî fikir yekünü tutar. Soru şudur: Madem “kul fiilinin fâilidir” ve buna karşın “Allah kuluna niçin ben dilersem yapabilirsin demektedir?” Faraza Allah dilemese kul bu fiili yapabilir mi? Yapabilecekse ayette vurgulanan Allah’ın dilemesi ne anlam ifade edecektir? Mutezile bu soruya muhtelif cevaplar vermiş, örneğin “Allah benim canımı almazsa ben dilediğimi yapabilirim” şeklinde cevaplamıştır.⁶³

SONUÇ

İslam dini Kur’an ve hadis metinleri aracılığı ile özelde müslümanlar genelde sair insanlar arasında inşa etmeye çalıştığı yardımlaşma, paylaşma, dayanışma gibi kardeşlik hukuku ve insanî erdemleri ayrıca fikhî terminoloji ile de yeniden tesis ederek bu misil erdemleri toplumda iyice yerleştirmeyi amaçlamıştır. Bir taraftan vaaz ve sohbetler diğer taraftan hukukî dil üzerinden inşa edilen bu tür erdemler sayesinde sağlam bir vatandaşlık kültürü ve sâlih bir müslümanlık geleneği inşa edilmiş olur. Bu sûrede anlatılan delikanlıların siretinden hareketle benzer şekilde hikmetler arasında yerleştirilen hükümler ile özelde gençlere genelde tüm müminlere hikmetten hüküme giden bir yolun olduğu gösterilmiş olmaktadır. Böylece hikmetlerin içerikleri hükümler vasıtası ile daha güçlü kılınmak amaçlanmıştır denilebilir.

İslam; hadis, tefsir ve tasavvuf gibi ilim şubelerindeki malze-

⁶³ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2/267.

meleri vâiz, imam ve hatipler vasıtası ile işleyerek halkın ilmihal bilgisini inşa eder. İnşa edilen ilmihal bilgileriyle İslam'ın amaçladığı din kardeşliği kurumu inşa edilmiş olur. Buna ilave olarak muamelat konularında ilmihal bilgileri kanalı ile inşa edilen kardeşlik hukukî garanti altına alınmış olur. Şuf'a akdi, müheyâa akdi, vekâlet ve kefâlet akdi gibi akit türleri ile bu kardeşlik daha da kuramsal ve kurumsal hâle gelmiş olur. Sûrede anlatılan gençlerin hayatındaki hikmetlerdeki hükümler ve hükümlerdeki hikmetler birlikte değerlendirildiğinde fıkıh ilmindeki derin düşüncenin sınır ve imkanları gençlerin gündemine taşınmış olur.

KAYNAKÇA

- Apaydın, H. Yunus Apaydın. *İslam Hukuk Usûlü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi türâsi'l-Arabî-Müessesetü't-târihi'l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1416.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, Tab'a cedîde., 1985.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akitler*. İstanbul: A.H.İ, 2006.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Zehretü't-tefâsîr*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1987.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîse, 1. Basım, ts.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*. İstanbul: Eser, 1. Basım, 1996.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İlmu Usûli'l-Fıkh*. Beyrut, Yeni baskı., ts.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1. Basım, 1984.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-. *Bedâ'i'u't-tefsîr*. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1. Basım, 1427.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muham-

- med el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1403.
- Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Kiyâ el-Herrâsî, İmâdüddîn b. Muhammed et-Taberî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403.
- Koca, Ferhat. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/514-518. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *Tefsîrül-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Mehmet, Doğan. *Temel Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Musannifek, Alâüddîn Alî b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî eş-Şahrûdî. *el-Hudûd ve'l-ahkâm*. thk. Âdil Muhammed Abdülemevcûd-Âdil Ahmed Abdülemevcûd – Ali Mahmûd Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411.
- Sâbûnî, Muhammed Alî es-. *Safoetü't-tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, ts.
- Sâmi, Şemseddîn. *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 7. Basım, 1999.
- San'ânî, Muhammed b İsmâil es-. *Sübülü's-selâm*. Lübnan: Dâru'l-Erkam, 1. Basım, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbü'l-Kesb (Serahsi şerhi ile)*. haz. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1997.
- Tehânevî, Şeyh Muhammed Alî b. Alî el-. *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. nşr. Ahmet Cevdet. İstanbul: İkdâm matbaası, 1317.
- Tûrî, Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-. *Tekmiletü el-Bahrü'r-râ'ik (Minhatü'l-hâlik haşiyesi ile birlikte)*. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- Türcan, Talip. *İslâm Hukukunda Norm-Amaç İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu, 2009.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/259-261. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kur'an Yolu*. Âl-i İmrân Suresi 3/52. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/345/52-53-ayet-tefsiri>
- Kur'an Yolu*. eş-Şuarâ suresi 26/61. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/345/52-53-ayet-tefsiri>

diyanet.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/2993/61-68-
ayet-tefsiri

Kur'an Yolu. el-Mücâdele suresi 58/22. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/2993/61-68-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. es-Sâffât suresi 37/83. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3871/83-84-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. el-Kehf Suresi 18/13. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2153/13-16-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. el-Kehf suresi 18/60. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2200/60-61-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. el-Bakara 2/235. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/241/234-235-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. en-Nisâ suresi 4/63. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/555/62-63-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. et-Tâhâ suresi 20/44. Erişim 09 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/20-taha-suresi>

Kur'an Yolu. el-Ahzâb suresi 33/70. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/33-ahzab-suresi>

Kur'an Yolu. el-İsrâ suresi 17/23. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2052/23-24-ayet-tefsiri-suresi/555/62-63-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. el-İsrâ suresi 17/28. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2057/28-ayet-tefsiri>

Kur'an Yolu. el-İsrâ suresi 17/40. Erişim 07 Eylül 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2067/38-40-ayet-tefsiri>